УДК 392(476)+303.425.5 DOI 10.63874/2218-0281-2025-2-52-57

Ала Мікалаеўна Нароўская
канд. гіст. навук, дац.,
дактарант Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі
Ala Narouskaya
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student of the Center for Research of Belarusian Culture, Language and Literature
of National Academy of Sciences of Belarus
e-mail: anarovskaya@gmail.com

ЭТНАГРАФІЧНЫЯ ЭКСПЕДЫЦЫІ ПА ВЫЯЎЛЕННІ І АТРЫБУЦЫІ ТРАДЫЦЫЙНАГА ЖЫЛЛЯ ЗАХОДНЯГА ПАЛЕССЯ (1960–1980-я гг.)

Разглядаецца пытанне музеефікацыі традыцыйнага жылля беларусаў у Беларускім дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту. Аналізуюцца архіўныя матэрыялы па выяўленні і атрыбуцыі жылля і гаспадарчых пабудоў, унутранага абсталявання традыцыйнага жылля Заходняга Палесся. Прыводзяцца звесткі аб выяўленых асаблівасцях інтэр'ера жылля.

Ключавыя словы: *традыцыйнае жыллё, этнаграфічныя экспедыцыі, музей, атрыбуцыя, семіётыка.*

Ethnographic Expeditions to Identify and Attribute Traditional Dwelling in Western Polesie (1960–1980s)

The issue of museumification of a traditional dwelling in the Belarusian State Museum of Folk Architecture and Life is considered. Archival materials on the identification and attribution of residential and utility buildings, the internal structure of a traditional dwelling of Western Polesie are analyzed. Information on the identified features of the interior of the dwelling is provided.

Key words: *traditional dwelling, ethnographic expeditions, museum, attributions, semiotics.*

Уводзіны

Актуальнасць даследавання традыцыйнага жылля Заходняга Палесся ў канцы 1960-х – 1980-я гг. была абумоўлена тым, што паўстала пытанне аб музеефікацыі помнікаў драўлянага дойлідства на тэрыторыі Беларусі. Адной з форм захавання і папулярызацыі этнаграфічных помнікаў у свеце ў той час былі скансены – музеі пад адкрытым небам.

9 снежня 1976 г. Савет Міністраў БССР прыняў Пастанову аб стварэнні Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту. Пры Міністэрстве культуры БССР была арганізавана Рабочая група па стварэнні Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту (БДМНАП). У склад яе ўвайшлі архітэктары і этнографы. Першапачаткова Рабочая група была падзелена на тры аддзелы: «Цэнтральная Беларусь і Панямонне», «Паазер'е і Падняпроўе», «Заходняе і Усходняе Палессе». У канцы 1970-х – пачатку 1980-х гг. у аддзеле «Заходняга і Усходняга Палесся» працавалі: загадчык аддзела, архітэктар М. І. Лукьянчык, архітэктары В. В. Вядрэнка, М. М. Ведзянееў, этнографы У. У. Тутаеў, А. М. Нароўская.

Метадалагічна істотна было ўсталяваць храналагічныя рамкі даследавання традыцыйнага жылля. У іх вызначэнні вырашальную ролю адыграла вывучанасць традыцыйнага жылля на працягу дасягальнай для этнографаў мяжы (гэта другая палова XIX – пачатак XX ст.); неабходна было даць характарыстыку яго, зыходзячы з тых пабудоў, якія захаваліся і былі выяўлены архітэктарамі і этнографамі ў канцы 1970-х – 1980-я гг.

Былі вызначаны асноўныя кірункі дзейнасці навукоўцаў у этнаграфічных экспедыцыях: выяўленне і апісанне (атрыбуцыя) традыцыйнага жылля і гаспадарчых пабудоў, на аснове аналізу якіх і параўнанні з аналагічнымі традыцыйнымі пабудовамі рэгіёна было зроблена заключэнне аб часе і месцы яго бытавання, прыналежнасці, сацыяльным і этнічным асяроддзі і іншых характарыстыках [1, с. 54].

Для даследавання традыцыйнага жылля Заходняга Палесся важнае значэнне маюць матэрыялы этнаграфічных экспедыцый, справаздачы аб якіх захоўваюцца ў архівах Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту (БДМНАП) і Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. У працэсе натурнага даследавання, фотафіксацыі, вывучэння архіўных матэрыялаў з'явілася магчымасць правесці атрыбуцыю амаль усіх жылых і гаспадарчых пабудоў, помнікаў драўлянага сакральнага дойлідства, малых архітэктурных форм, зафіксаваных у Заходнім Палессі.

Згодна з архіўнымі матэрыяламі Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту, ўжо ў 1977 г. было праведзена 10 этнаграфічных экспедыцый, з іх тры ў Заходнім Палессі [2].

Пры напісанні артыкула былі выкарыстаны даследаванні А. М. Харузіна [3], А. І. Лакоткі [4], Л. А. Малчанавай [5], С. А. Мілючэнкава [6], В. С. Цітова [7].

Мэта артыкула – даследаваць матэрыялы этнаграфічных экспедыцый па выяўленні жылых і гаспадарчых пабудоў Заходняга Палесся канца XIX – пачатку XX ст.

Задачы артыкула:

1) вылучыць асноўныя тыпы планіроўкі традыцыйнага жылля рэгёна;

2) разгледзець тэхніку драўлянага будаўніцтва;

3) прааналізаваць канструкцыйныя дэталі традыцыйных пабудоў;

4) даследаваць унутраную планіроўку жылля Заходняга Палесся.

Асноўная частка

Тыпы сядзіб. У залежнасці ад размяшчэння на сядзібе жылых і гаспадарчых пабудоў выдзяляюць некалькі тыпаў планіроўкі сядзібы. Згодна з архіўнымі матэрыяламі у Заходнім Палессі пераважалі сядзібы пагоннага тыпу, якія ўтваралі шчыльныя цесныя двары. Пры такой забудове ўсе будынкі былі выцягнуты ў адну ці дзве паралельныя лініі і накрыты агульнай страхой. Такім чынам, пагонны двор мае два падтыпы: аднарадны і двухрадны. Для Заходняга Палесся быў характэрны аднарадны пагонны двор. У час этнаграфічных экспедыцый у Брэсцкую вобласць аднарадныя пагонныя двары былі зафіксаваны ў Брэсцкім раёне (вёскі Яцкавічы і Матыкалы) [8, арк. 99]; Камянецкім раёне (вёскі Кусцічы, Турна Вялікая, Грушаўка, Плянта, Радасць, Ражкоўка, Камароўшчына) [8, арк. 99–101] і іншых раёнах Брэсцкай вобласці.

Пра сядзібы пагоннага тыпу гэтага рэгіёна можна знайсці цікавыя звесткі ў даследаванні А. І. Лакоткі, які адзначае, што ў Заходнім Палессі пераважалі аднарадныя пагонныя сядзібы, у суседнім рэгіёне Панямонні – двухрадныя [4, с. 48–49]. Даследуючы развіццё структуры лінейных сядзіб, Л. А. Малчанава адзначала, што на эвалюцыю пагоннай забудовы рашаючы ўплыў аказала валочная рэформа [5, с. 27]. Разам з пагонным тыпам сядзіб у Заходнім Палессі сустракаліся двары з незвязанымі пабудовамі, якія, верагодна, з'яўляліся тут больш старажытным тыпам. Аб аналагічнай забудове з незвязанымі будынкамі сведчаць матэрыялы этнаграфічных экспедыцый у Заходняе Палессе. Так, у архіўных матэрыялах адзначаецца, што тып сядзібы з незвязанымі пабудовамі сустракаўся ў Пінскім р-не [9, арк. 50]. Па словах жыхароў в. Дварышча Маларыцкага р-на, «сістэмы пры рассяленні іх дзяды не ведалі, там дзе быў бугарок, узвышша над балотам, завозілі туды зямлю і ставілі пабудову» [10, арк. 12].

Для будаўніцтва жылля ў Заходнім Палессі выкарыстоўвалі сасну, радзей яліны. Традыцыйнай тэхнікай драўлянага будаўніцтва была зрубная тэхніка. Як па характары зруба, так і па форме страхі жыллё і гаспадарчыя пабудовы Заходняга Палесся лёгка адрозніць ад аналагічных архітэктурных збудаванняў іншых рэгіенаў Беларусі. Зруб жылля складаўся пераважна з пілаваных або расколатых уздоўж бярвенняў. Колькасць вянцоў залежала ад заможнасці гаспадара, звычайна ў доме было 10–15 вянцоў. Згодна з архіўнымі матэрыяламі, у в. Радасць Камянецкага р-на была зафіксавана хата ў 7 вянцоў [8, арк. 102]. Трывалая канструкцыя сцен утваралася пры дапамозе розных спосабаў злучэння бярвенняў і «дылей» у вянцы: у просты вугал («у чашку», «у просты замок») і чысты вугал («чысты», «гладкі», «нямецкі») [6, с. 154]. Ніжнія бярвёны звычайна былі дубовыя і з'яўляліся прасцейшым відам падмурка («падруб»). Яны ляжалі непасрэдна на зямлі і былі найбольш схільныя да ўздзеяння вільгаці.

Пад падруб звычайна падкладалі вялікія камяні, якія выконвалі ролю больш трывалага падмурка. Гэтыя камяні маглі замяняцца тоўстымі колодамі («штындары»), якія ўкопваліся на 3/4 сваёй даўжыні ў зямлю [3, с. 34]. Інфармацыя аб выкарыстанні такіх «штындароў» была атрымана ў час этнаграфічных экспедыцый у в. Марозавічы Пінскага р-на [9, арк. 45].

У час этнаграфічнай экспедыцыі 1977 г. пры абмеры хаты Ганны Цімафееўны Максімук (в. Матыкалы Брэсцкага р-на) была выяўлена глыбіня падмурка – 1 аршын (70 см) [8, арк. 99]. Такі спосаб будаўніцтва жылой хаты быў вельмі распаўсюджаны ў Брэсцкай вобласці.

Тып планіроўкі. Планіровачная структура жылога комплексу Заходняга Палесся адрознівалася вялікай разнастайнасцю. Грунтоўныя даследаванні планіроўкі жылля былі праведзены этнографамі ІМЭФ падчас Брэсцкай этнаграфічнай экспедыцыі 1968 г. Былі даследаваны ўсе раёны Брэсцкай вобласці; справаздачы па выяўленні і атрыбуцыі жылых комплексаў захоўваюцца ў архіве ІМЭФ НАН Беларусі. Так, згодна з інфармацыяй, атрыманай ад Ціхана Хведаравіча Поніка (1896 г. нараджэння, в. Горталь Івацэвіцкага р-на) тып планіроўкі «хата + сені» часам сустракаўся ў пачатку XX ст., тып планіроўкі «хата + сені + хата» сустракаўся да 1941 г. Найбольш распаўсюджанай планіроўкай сядзібы у Івацэвіцкім р-не была «хата + сені + істопка (“сцёпка”)» [11], у Лунінецкім р-не – «хата + сені + істопка (“варыўня”)» [12].

Такім чынам, найбольш характэрнымі варыянтамі жылля ў Заходнім Палессі ў канцы XIX – пачатку XX ст. былі «хата + кухня / сені» і «хата + сенцы + камора» [7, с. 57]. Непасрэдна да хаты пад адну страху маглі прыбудоўвацца іншыя гаспадарчыя пабудовы альбо стаяць асобна.

У Заходнім Палессі былі такія гаспадарчыя пабудовы, як клець («свіран»), гумно («клуня»), хлеў, мякіннік («палоўнік») і інш. Сустракаўся і некалькі ўскладнены варыянт трохкамернага жылля, калі ў сенцах, куды выходзіла вусце печы, адгароджвалася кухня. Дыферэнцыяцыя жылога памяшкання па функцыянальных прыкметах у другой палове XIX – пачатку XX ст. ішла таксама шляхам вылучэння ў сенях спальні (хаткі) [7, с. 57], якая адгароджвалася ля сцяны, да якой з другога боку ў жылым памяшканні прымыкала печ. Аб гэтым сведчаць і матэрыялы экспедыцыі ў Столінскі р-н: «У сенцах выдзяляліся два памяшканні – сцебка са столлю і “задзец”, які служыў для летняга адпачынку, там спалі маладыя» [13, арк. 48].

Страха. Большасць пабудоў Заходняга Палесся ў канцы XIX – пачатку XX ст. мела чатырохсхільную страху. Такі тып страхі быў зафіксаваны А. М. Харузіным у пачатку XX ст. (вёскі Шэні, Стараволя, Плебанцы, Паддубна, Агароднікі Пружанскага павета). Аналагічны тып страхі быў зафіксаваны навукоўцамі ў час этнаграфічных экспедыцый БДМНАП у Брэсцкім р-не ў 1977 г. [8, арк. 99], Кобрынскім, Пружанскім і іншых раёнах.

Другі тып – гэта двухсхільная страха. Паміж гэтымі двума тыпамі заўважаецца істотнае адрозненне. Двухсхільная страха мае больш стромкі дах, які ўтварае на франтоне т. зв. шчыт («зашчытак», «лоб», «чало»), складзены з дошак. Гэты шчыт надаваў дому больш адкрыты выгляд, тады як хата з чатырохсхільнай страхой мае больш буданападобны выгляд.

У пачатку XX ст. назіраўся шэраг пераходных формаў ад чатырохсхільных да двухсхільных дахаў. Пераходы гэтыя былі з боку франтона, які выходзіў да вуліцы. Такія пераходныя формы можна было сустрэць яшчэ ў другой палове XX ст. У час экспедыцый былі зафіксаваны такія формы страхі ў Камянецкім р-не: «абмералі і сфатаграфавалі пагонны двор з двухсхільным саламяным дахам з прычэлкам» [8, арк. 102], у Кобрынскім р-не [14, арк. 89адв.]. Калі страха была двухсхільнай, то на скрыжаванні закрылін утвараўся вільчык у выглядзе конскіх галоў, каровіных рогаў, фігурак птушак, павернутых у розныя бакі. Калі страха была саламяная, то для ўтрымання саломы папарна размяшчалі кароткія жэрдкі («козлы», «козлікі»), якія скрыжоўваліся над грэбнем страхі.

Вокны і дзверы. У канцы XIX – пачатку XX ст. на тэрыторыі Заходняга Палесся былі распаўсюджаны вокны памерам 3/4 – 1 арш. (вышыня) і 1/2 – 3/4 арш. (шырыня) [3, с. 52]. Звычайна было тры акны: адно з боку франтону і два з доўгага боку дома (адно вялікае і адно малое).

У час экспедыцый БДМНАП былі зафіксіраваны валокавыя вокны на тэрыторыі Заходняга Палесся і зроблены іх абмеры. Так, у в. Кусцічы Камянецкага р-на была знойдзена старая рама (памерамі 52 × 67 см) [8, арк. 100]; у в. Плята ў хаце Дзмітрыя Сцяпанавіча Шырнюка памер старой рамы – 56 × 64 см.; у в. Радасць Камянецкага р-на памер акна 44 × 50 см [8, арк. 102]. Па словах Ірыны Маісееўны Власюк (1908 г. нараджэння, в. Лелікава Кобрынскага р-на), «у дзяцінстве хата была курной, замест вокнаў быў толькі прарэз у адным бервяне, і ў яе ўстаўлена шкло» [14, арк. 90адв.]. Аналагічныя абмеры вакон у старых жылых і гаспадарчых пабудовах былі зроблены і ў іншых раёнах Брэсцкай вобласці.

Дзверы звычайна размяшчаліся збоку дома ў панадворак. Аднак у Пружанскім і Кобрынскім паветах сустракаліся дамы, якія мелі ўваходныя дзверы з франтона, але гэтыя дзверы вялі не ў жылое памяшканне, а ў прылеглае да яго з боку франтона гаспадарчае – істопку ці хлеў [3, с. 55].

Інтэр'ер хаты. Для Заходняга Палесся, як і для ўсёй Беларусі, характэрна кутняе размяшчэнне печы, вусце якой павернута да бакавой сцяны. Аналіз архіўных матэрыялаў паказаў, што інфарматары яшчэ ў 1960–70-х гг. памяталі, што на тэрыторыі Заходняга Палесся бытавалі курныя хаты. Згодна з архіўнымі матэрыяламі ІМЭФ у Іванаўскім р-не «курныя печы бытавалі ў канцы XIX; руская печ з комінам шырока пачала з'яўляцца напачатку XX ст.» [15]. Аналагічныя звесткі пра курныя печы былі зафіксаваны навуковымі супрацоўнікамі ІМЭФ у час Брэсцкай этнаграфічнай экспедыцыі 1968 г. у Лунінецкім р-не [12, арк. 7]; Івацэвіцкім р-не [11, арк. 6]. Аб бытаванні напачатку XX ст. курных печак сведчаць таксама архіўныя матэрыялы БДМНАП. Так, па словах Алены Якаўлеўны Мікус (1906 г. нараджэння, в. Плебанцы Пружанскага р-на), «былі курныя хаты, дым выходзіў праз "дырку ў паталку"» [16].

У другой палове XIX – пачатку XX ст. у жыллі Заходняга Палесся разам з печчу з комінам ставілі спецыяльныя абагравальныя печы розных відаў («груба», «сцяна», «сцяноўка»).

Па дыяганалі ад печы ў жыллі знаходзілася найбольш каштоўная і ганаровая частка жылля селяніна – «покуць». Семітычная роля покуці падкрэслівалася і тым, што там захоўваліся найбольш каштоўныя культурныя сімвалы: абразы, Біблія, асвячоная вярба, свечкі і інш. Усё ў доме было зарыентавана ў адносінах да покуці: тут адбывалася трапеза і ўсе адзначаныя ў рэлігійным і рытуальным плане падзеі. На покуці звычайна знаходзіўся стол – адзін з найстаражытнейшых відаў перасоўнай мэблі. У Заходнім Палессі сталы часта рабіліся на казюлях, ці казлах – двух крыжавінах, злучаных ашэсткам. Аб гэтым сведчаць і архіўныя матэрыялы з экспедыцыі БДМНАП: «Лавы былі на ножках. Сталы на козлах і на ножках» (в. Плебанцы Пружанскага р-на) [16]. У час экспедыцый было выяўлена сімвалічнае значэнне стала ў каляндарных і сямейных абрадах рэгіёна.

Уздоўж франтоннай і бакавой сцяны размяшчаліся шырокія лавы, якія сыходзіліся на покуці. Лавы звычайна выраблялі з добрай драўніны (часам з ліпы). «Памеры лавы ў шырыню вагаліся ад 6 да 12 вяршкоў і перадаваліся з пакалення ў пакаленне» [3, с. 202]. Яны служылі месцам адпачынку і працы. Часта ў лавах рабілі адтуліны і цінскі для замацавання калаўротаў, часальных грабянёў, а часам ціскоў для сталярнага і іншых рамёстваў.

У архіўных матэрыялах БДМНАП прыводзіцца шмат іншых звестак пра прадметы ўнутранага абсталявання (спальнае месца, калыскі, прадметы побыту).

Так, у в. Плебанцы Пружанскага р-на, па звестках інфарматараў, «былі верхнія і ніжнія нары; лавы былі на ножках; калыскі плеценыя з каранеў падвешвалі на крук» [16]. Больш падрабязную інфармацыю аб месцы для сну можна знайсці ў даследаванні А. Харузіна: «Ад печы да франтоннай сцяны размяшчаецца месца для сну, якое мае розныя канструкцыі: альбо гэта дашчаныя нары ("пол"), роўныя па даўжыні адлегласці ад печы да франтоннай сцяны, а па шырыні – шырыні печы, альбо гэта памост на ножках, часам сустракаўся ложак». Варта адзначыць, што ў Пружанскім павеце Гродзенскай губерні нары-ложак часам называлі «покуць» – найменне ад кута, да якога яны прымыкалі [3, с. 203].

У другой палове XIX – пачатку XX ст. у Заходнім Палессі пол у хаце быў земляны ці глінабітны («ток»), радзей драўляная падлога.

Побач з апісаннямі жылых і гаспадарчых пабудоў Брэсцкай вобласці ў час экспедыцый навуковыя супрацоўнікі збіралі этнаграфічныя калекцыі для фарміравання экспазіцый інтэр'ера традыцыйнага жылля Заходняга Палесся: мэблю, прадметы інтэр'еру і побыту.

Заключэнне

Ітак, у артыкуле былі апісаны даследаваныя матэрыялы этнаграфічных экспедыцый, якія захоўваюцца ў архіве Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту і архіве Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

У выніку даследавання былі зроблены наступныя высновы: для традыцыйнага жылля Заходняга Палесся найбольш характэрны пагонны аднарадны тып двара, часам сустракаецца двор з незвязанымі пабудовамі. Для будаўніцтва жылля выкарыстоўвалі сасну, радзей яліны. Традыцыйнай тэхнікай драўлянага будаўніцтва была зрубная тэхніка. Зруб жылля складаўся пераважна з пілаваных або расколатых уздоўж бярвенняў. Большасць пабудоў Заходняга Палесся ў канцы XIX – пачатку XX ст. мела чатырохсхільную страху. У пачатку XX ст. назіраўся шэраг пераходных форм ад чатырохсхільных да двухсхільных дахаў.

У разглядаемы перыяд на тэрыторыі рэгіёна былі распаўсюджаны вокны невялікіх памераў. Звычайна было тры акны: адно з боку франтону і два з доўгага боку дома.

Для Заходняга Палесся, як і для ўсёй Беларусі, характэрна кутняе размяшчэнне печы, вусце якой павернута да бакавой сцяны. Па дыяганалі ад печы ў жыллі знаходзілася найбольш каштоўная і ганаровая частка жылля селяніна – «покуць». Уздоўж франтоннай і бакавой сцяны размяшчаліся шырокія лавы, якія сыходзіліся на покуці.

Падчас этнаграфічных экспедыцый навукоўцы правялі абмеры жылых і гаспадарчых пабудоў, зрабілі замалёўкі і фотаздымкі канструкцыйных дэталяў жылых і гаспадарчых пабудоў.

Матэрыялы этнаграфічных экспедыцый могуць быць выкарыстаны пры рэстаўрацыі і аднаўленні помнікаў драўлянага дойлідства ў Беларускім дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Российская музейная энциклопедия : в 2 т. – М. : Прогресс : РИПОЛ КЛАССИК, 2001. – 416 с.

2. Справаздачы аб навуковых камандзіроўках па Рэспубліцы Беларусь (05.09.1977 – 26.12.1977) // Архіў Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту (БДМНАП).

3. Харузин, А. Славянское жилище в Северо-Западном крае: из материалов по истории развития славянских жилищ / А. Харузин. – Вильно : Типолитогр. Т-ва «Н. Мац и К°», 1907. – 341 с.

4. Лакотка, А. І. Дойлідства / А. І. Лакотка // Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т. / А. І. Лакотка [і інш.] ; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Беларус. навука, 2015 – Т. 3 : Культура сяла XIV – пачатку XX ст. : у 2 кн. – Кн. 1 : Матэрыяльная культура. – С. 9–115.

5. Молчанова, Л. А. Материальная культура белорусов / Л. А. Молчанова ; ред.: В. К. Бондарчик, А. И. Залесский. – Минск : Наука и техника, 1968. – 231 с.

6. Милюченков, С. А. Сельские поселения XVI – начала XX в. : ист.-этногр. исслед. / С. А. Милюченков. – Минск : Беларус. навука, 2024. – 286 с.

7. Титов, В. С. Историко-этнографические регионы в экспозиции Белорусского государственного музея народной архитектуры и быта / В. С. Титов. – Минск : Полымя, 1982. – 72 с.

8. Справаздачы аб навуковых камандзіроўках па Рэспубліцы Беларусь (05.09.1977 – 26.12.1977). Справаздача аб камандзіроўцы ў Брэсцкі і Камянецкі раёны Брэсцкай вобласці (15.12.1977 – 21.12.1977) // Архіў БДМНАП.

9. Справаздачы аб навуковых камандзіроўках па Рэспубліцы Беларусь (14.01.1978 – 27.05.1978). Справаздача аб камандзіроўцы ў Пінскі, Іванаўскі, Столінскі раёны Брэсцкай вобласці (27.03.1978 – 01.04.1978) // Архіў БДМНАП.

10. Справаздачы аб навуковых камандзіроўках па Рэспубліцы Беларусь (11.04.1980 – 29.05.1980). Справаздача аб камандзіроўцы ў Маларыцкі раён Брэсцкай вобласці (24.04.1980) // Архіў БДМНАП.

11. Брэсцкая этнаграфічная экспедыцыя 1968 г., Івацэвіцкі раён // Архіў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы (АІМЭФ) НАН Беларусі. – Ф. 6. Воп. 11. Спр. 804.
12. Брэсцкая этнаграфічная экспедыцыя 1968 г., Лунінецкі раён // АІМЭФ НАН Беларусі. – Ф. 6. Воп. 11. Спр. 794.
13. Справаздачы аб навуковых камандзіроўках па Рэспубліцы Беларусь (16.09.1978 – 18.12.1978). Справаздача аб камандзіроўцы ў Столінскі раён Брэсцкай вобласці (21.09. 1978 – 01.10.1978) // Архіў БДМНАП.
14. Справаздачы аб камандзіроўках у Брэсцкую і Гомельскую вобласці (17.05.1978 – 22.05.1978). Справаздачы аб камандзіроўках у Кобрынскі, Маларыцкі і Драгічынскі раёны Брэсцкай вобласці (18.05.1978 – 22.05. 1978) // Архіў БДМНАП.
15. АІМЭФ НАН Беларусі. – Ф. 6. Воп. 11. Спр. 800.
16. Экспедыцыі ў Пружанскі раён Брэсцкай вобласці (1980, 1981 гг.) // Асабісты архіў аўтара.

REFERENCES

1. Rossiiskaya muzeinaya entsiklopediya : v 2 t. – M. : Progress : RIPOL KLASSIK, 2001. – 416 s.
2. Spravazdachy ab navukovykh kamandziroukakh pa Respublitsy Belarus’ (05.09.1977 – 26.12.1977) // Arkhiuў Belaruskaga dzyarzhaunaga muzeya narodnai arkhitektury i pobytu (BDMNAP).
3. Kharuzin, A. Slavyanskoe zhilishche v Severo-Zapadnom krae: iz materialov po istorii razvitiya slavyanskikh zhilishch / A. Kharuzin. – Vil’no : Tipolitogr. T-va «N. Mats i K°», 1907. – 341 s.
4. Lakotka, A. I. Doilidstva / A. I. Lakotka // Narysy gistoryi kul’tury Belarusi : u 4 t. / A. I. Lakotka [i insh.] ; navuk. red. A. I. Lakotka. – Minsk : Belarus. navuka, 2015 – T. 3 : Kul’tura syala XIV – pachatku XX st. : u 2 kn. – Kn. 1 : Materyyal’naya kul’tura. – S. 9–115.
5. Molchanova, L. A. Material’naya kul’tura belorusov / L. A. Molchanova ; red.: V. K. Bondarchik, A. I. Zalesskii. – Minsk : Nauka i tekhnika, 1968. – 231 s.
6. Milyuchenkov, S. A. Sel’skie poseleniya XVI – nachala XX v. : ist.-etnogr. issled. / S. A. Milyuchenkov. – Minsk : Belarus. navuka, 2024. – 286 s.
7. Titov, V. S. Istoriko-etnograficheskie regiony v ekspozitsii Belorusskogo gosudarstvennogo muzeya narodnoi arkhitektury i byta / V. S. Titov. – Minsk : Polymya, 1982. – 72 s.
8. Spravazdachy ab navukovykh kamandziroukakh pa Respublitsy Belarus’ (05.09.1977 – 26.12.1977). Spravazdacha ab kamandziroutsy u Brestski i Kamyanetski raeny Brestskai voblastsi (15.12.1977 – 21.12.1977) // Arkhiu BDMNAP.
9. Spravazdachy ab navukovykh kamandziroukakh pa Respublitsy Belarus’ (14.01.1978 – 27.05.1978). Spravazdacha ab kamandziroutsy u Pinski, Ivanauski, Stolinski raeny Brestskai voblastsi (27.03.1978 – 01.04.1978) // Arkhiu BDMNAP.
10. Spravazdachy ab navukovykh kamandziroukakh pa Respublitsy Belarus’ (11.04.1980 – 29.05.1980). Spravazdacha ab kamandziroutsy u Malarytski raen Brestskai voblastsi (24.04.1980) // Arkhiu BDMNAP.
11. Brestskaya etnagrafichnaya ehkspedytsyya 1968 g., Ivatsehvitski raen // Arkhiu Instytuta mastatstvaznaustva, etnagrafii i fal’kloru imya Kandrata Krapivy (AIMEF) NAN Belarusi. – F. 6. Vop. 11. Spr. 804.
12. Brestskaya etnagrafichnaya ekspedytsyya 1968 g., Luninetski raen // AIMEF NAN Belarusi. – F. 6. Vop. 11. Spr. 794.
13. Spravazdachy ab navukovykh kamandziroukakh pa Respublitsy Belarus’ (16.09.1978 – 18.12.1978). Spravazdacha ab kamandziroutsy u Stolinski raen Brestskai voblastsi (21.09. 1978 – 01.10.1978) // Arkhiu BDMNAP.
14. Spravazdachy ab kamandziroukakh u Brestskuyu i Gomel’skuyu voblastsi (17.05.1978 – 22.05.1978). Spravazdachy ab kamandziroukakh u Kobrynski, Malarytski i Dra¬gichynski raeny Brestskai voblastsi (18.05.1978 – 22.05. 1978) // Arkhiu BDMNAP.
15. AIMEF NAN Belarusi. – F. 6. Vop. 11. Spr. 800.
16. Ekspedytsyi ў Pruzhanski raen Brestskai voblastsi (1980, 1981 gg.) // Asabisty arkhiu autara.

Рукапіс паступіў у рэдакцыю 29.05.2025